

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ПРЕДМЕТІВ У 2025–2026 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Наступність у громадянській та історичній освітній галузі

Державний стандарт базової середньої освіти (2020) ґрунтується на концепції компетентнісного підходу, який є ключовим елементом реформи «Нова українська школа». Сутність цього підходу полягає у зміщенні акценту з традиційної орієнтації на засвоєння знань до формування здатності застосовувати їх у різноманітних реальних і змодельованих життєвих ситуаціях, що зумовлює необхідність нового розуміння принципу наступності в освіті. Наступність реалізується на декількох рівнях:

	Концептуальному Через єдину мету галузі для всіх рівнів освіти та компетентнісний підхід		Змістовому Через пропедевтичний характер 5-го класу та послідовне поглиблення історичних знань і громадянських процесів		Компетентнісному Через прогресивне ускладнення очікуваних результатів навчання, що відображає перехід від базового розуміння до аналізу, синтезу та оцінювання		Організаційно-методичному Через гнучкість модельних програм та використання діяльнісного підходу, інтерактивних прийомів, формувального оцінювання та міжпредметних зв'язків
---	--	---	---	---	--	---	--

У межах компетентнісного підходу наступність розглядається не лише як хронологічно впорядковане вивчення навчального матеріалу, а як цілеспрямоване поступове ускладнення й розширення можливостей застосування вже сформованих умінь, знань, цінностей, ставлень. Такий підхід передбачає переосмислення педагогами змісту, методів і критеріїв оцінювання, з орієнтацією на процес розвитку компетентностей, а не тільки на фіксацію кінцевих результатів.

Оскільки компетентність формується як динамічне утворення, що розвивається в часі, забезпечення наступності в цьому контексті ґрунтується на інтеграції нових знань і навичок з раніше набутих, поглибленні їх застосування в умовах зростаючої складності. Це зумовлює потребу вчителя не лише опановувати змістовий компонент, а й усвідомлювати індивідуальну траєкторію розвитку кожної компетентності. Обов'язкові результати навчання, визначені в додатку 18 до ДСБСО 2020 року, є конкретними індикаторами наступності та виконують функцію конкретних, вимірюваних орієнтирів, які дозволяють оцінювати прогрес учнів / учениць у набутті компетентностей, а також структуровані за циклами навчання і деталізують очікувані досягнення учнів / учениць на кожному етапі. Для забезпечення наступності результати мають бути спірально організовані: те, що вивчається в 5–6 класах, має бути основою для поглиблення в 7–9 класах.

Щоб забезпечити наступність, учитель повинен розуміти, як кожне з умінь прогресує від 5 до 9 класу. Наприклад, володіти термінологією у 5 класі може означати пригадати визначення, тоді як у 9 класі – вести аргументовану дискусію з використанням термінології. Це показує, що наступність – не просто додавання нових термінів, а ускладнення способів їх використання. Аналогічно, усвідомлення власної гідності у 5 класі може бути базовим розумінням, а в 9 класі – здатністю реалізувати власні права та свободи, поважати права й гідність інших осіб, виявляти толерантність, протидіяти проявам.

Ще один приклад, у 5 класі учні / учениці пригадують визначення поняття «хронологія» та можуть описати відмінності одиниць вимірювання історичного часу (рік – століття – тисячоліття – ера), а у 7–9 класах вони мають розуміти множинність трактувань

минулого й сучасного та зіставляти їх інтерпретації. Цей приклад показує перехід від репродуктивного рівня знань (пригадати, описати) до аналітичного та критичного (розуміти множинність, зіставляти інтерпретації), що є чітким проявом компетентнісної наступності, де набуті базові знання стають інструментом для більш складних когнітивних операцій. Таксономія Блума передбачає прогресію від знання до розуміння, застосування, аналізу, синтезу та оцінювання. Приклад із хронологією та інтерпретаціями чітко ілюструє цю прогресію.

Державний стандарт базової середньої освіти (ДСБСО) 2020 року концептуально та структурно узгоджений із Державним стандартом початкової освіти, що забезпечує безперервність і логічну послідовність реалізації компетентнісного підходу. Така взаємодія формує цілісну освітню траєкторію, яка передбачає поступовий перехід від початкового до базового рівня середньої освіти без втрати змістової та методичної наступності.

Порушення зв'язку на будь-якому етапі, зокрема між початковою та адаптаційною ланками, може спричинити «розриви» у формуванні компетентностей, що ускладнює подальший освітній поступ учнів. Початкова школа виконує функцію фундаментальної основи, на якій вибудовується подальший навчальний досвід; адаптаційний цикл виступає перехідною ланкою, що забезпечує м'яку інтеграцію учнів у нові умови та вимоги; цикл базового предметного навчання поглиблює й розширює ці засади.

Відсутність координації між учителями початкової та базової школи, а також недостатня узгодженість навчальних програм і методів можуть призвести до зниження мотивації учнів, виникнення прогалин у знаннях і вміннях, що негативно позначиться на освітніх результатах. Це підкреслює необхідність як горизонтальної координації (узгодження роботи між педагогами в межах одного рівня освіти), так і вертикальної координації (забезпечення послідовності між різними рівнями освіти) у системі організації освітнього процесу.

Навчально-методичне забезпечення галузі

У 2025–2026 навчальному році для 9–11 класів чинними є такі навчальні програми:

№ з/п	Назва програми	Ким \ коли затверджена	Активне покликання	QR-код
1.	Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи»	Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698	Навчальні програми для 6–11 класів розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України за покликаннями: http://surl.li/ackmwe	
2.	Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Історія: Україна і світ (інтегрований курс). 10–11 класи»	Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698	для 10–11 класів: http://surl.li/wyyqqj	

3.	Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Основи правознавства. 9 клас»	Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698	Навчальні програми для 9 та 10 класів розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України за покликаннями: http://surl.li/kyhqjb	
4.	Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Правознавство (профільний рівень). 10–11 класи»	Накази Міністерства освіти і науки України від 14 липня 2016 року № 826, від 23 жовтня 2017 року № 1407	http://surl.li/krbghw	
5.	Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Громадянська освіта. 10 клас»	Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698	Навчальні програми для 10–11 класів розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України за покликаннями: http://surl.li/wgbgzs	

Усі навчальні програми розміщено у відповідній рубриці офіційної вебсторінки Міністерства освіти і науки України: <https://mon.gov.ua/>

Звертаємо увагу, що зазначені вище програми рекомендовано також використовувати для класів з поглибленим вивченням історії.

На основі рекомендованих програм педагоги розробляють календарне планування, самостійно визначаючи кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми.

Необхідно більше годин відводити на практичні роботи. Навчання предметів «Історія України» і «Всесвітня історія» може здійснюватися паралельно або послідовно. Для підвищення ефективності навчальної діяльності учнів / учениць та розподілу навчального часу в навчальних програмах запропоновано синхронізувати навчання історії України та всесвітньої історії у 9–11 класах. Перехід до синхронізації може відбутися на початку або впродовж навчального року, наприклад на початку семестру. Доцільно використовувати викладені в навчальній програмі таблиці синхронізації або вносити в них доречні зміни.

Для реалізації громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти для здобувачів освіти 5–6 та 7–9 класів різними авторськими колективами створено низку модельних навчальних програм, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Модельні навчальні програми слугують основою для розроблення навчальних програм, навчальної та навчально-методичної літератури для 7–9 класів і уможливають реалізацію закладами освіти академічної свободи.

Вивчення предметів громадянської та історичної освітньої галузі, залежно від обраної педагогами модельної програми, може бути синхронним опрацюванням двох самостійних курсів – історії України та всесвітньої історії або інтегрованим, під час вивчення якого історію України розглядають у контексті всесвітньої історії і громадянської освіти. В усіх програмах зберігається хронологічна послідовність викладу матеріалу в поєднанні з проблемно-тематичним підходом, елементами історії окремих країн Європи та світу.

Автори модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ. 7–9 класи» акцентують увагу на необхідності застосування порівняльних характеристик подій історії України та всесвітньої історії, а також дотримання україноцентричного підходу до вивчення історії у викладанні цього курсу.

Оскільки всі модельні навчальні програми для 5–6 та 7–9 класів є авторськими, їхні підходи втілюються в авторських підручниках і додаткових навчально-методичних матеріалах. Вільний доступ до цих матеріалів – на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» у рубриці «Навчально-методичне забезпечення НУШ 5–9 класи»: <https://imzo.gov.ua/osvita/nush/navchal-no-metodychne-zabezpechennia-5-9-kl-nush/>

Із зазначеними програмами, сайтами видавництв можна ознайомитися за покликаннями:

Активне покликання	QR-код
Модельні програми: https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/	
Онлайн-підручники: https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/	
Видавництво «Астон»: https://aston.te.ua/	
Український освітянський видавничий центр «ОРІОН»: https://www.orioncentr.com.ua/	
Видавництво «Генеза»: https://www.geneza.ua/	
Видавництво «Ранок»: http://surl.li/ctvdx	

Для належної організації навчання з історії, правознавства та громадянської освіти рекомендуємо користуватися офіційними інтернет-сторінками державних установ, громадських організацій та інституцій:

- Український інститут національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua>
- Інститут історії України НАН України: <http://history.org.ua>
- Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»: <http://likbez.org.ua>
- Історична правда: <https://istpravda.com.ua>
- Електронний архів українського визвольного руху: <http://avr.org.ua>

Матеріали для проведення дебатів, дискусій на заняттях історії можна знайти на ютуб-каналах, присвячених актуальним питанням історії, а також новим підручником, навчально-методичному забезпеченню:

- ✓ ютуб-канал «Історія без міфів»: <https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv> ;
- ✓ ютуб-канал «Ігор Щупак. Історія з історією»: <https://www.youtube.com/@HistoryShchupak> ;
- ✓ ютуб-канал Олександра Алфьорова: <https://www.youtube.com/@OleksandrAlforov> ;
- ✓ ютуб-канал «Цікава історія»: <https://www.youtube.com/c/ЦікаваІсторія> ;
- ✓ ютуб-канал «WAS: популярна історія»: <https://www.youtube.com/channel/UCReA6NV7ITl3m9PHybLD9sg> ;
- ✓ ютуб-канал «Історія з Братами Капрановими» імені Т. Г. Шевченка: <https://www.youtube.com/@imtqsh> ;
- ✓ ютуб-канал Віталія Дрібниці «Історик щосуботи»: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLBYsRgTrgMcunqSiinXu6-HRVBXK9vNPQ> ;
- ✓ ютуб-канал «Локальна історія»: <https://www.youtube.com/c/LOCALHISTORYua/featured>
- ✓ «Керівні принципи освіти в галузі прав людини для систем середньої школи», розроблені Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, містять конкретні рекомендації для впровадження освіти з прав людини у ЗЗСО, онлайн-посібник: <http://osce.org/odihr/93969> ;
- ✓ «Онлайн» – друге оновлене видання навчально-методичного посібника «Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в інтернеті». Перше видання схвалено для використання в закладах освіти комісією з інформатизації закладів освіти науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 09.11.2017 № 1/12-Г-761): <https://osce.org/files/f/documents/0/f/483533.pdf> ;
- ✓ «Інтернет, який ми хочемо – посібник для учителів» (The Web We Want): http://webwewant.eu/documents/10180/973204/Handbook_teachers_lesson_plan_all_UA.pdf/87b2bd1c-bcab-4701-8017-19dff1887003 ;

- ✓ Оновлений посібник з освіти з прав людини за участю молоді «Компас», виданий у межах проєкту Ради Європи «Молодь за демократію в Україні»: <https://coe.int/uk/web/compass> ;
- ✓ підручник «Конституційне право» (за ред. М. І. Козюбри): https://osce.org/files/f/documents/9/d/489959_0.pdf
- ✓ підручник «Загальна теорія права» (за ред. М. І. Козюбри): <https://osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf>
- ✓ портал «Медіаосвіта та медіаграмотність»: <http://www.medialiteracy.org.ua> ;
- ✓ тулбокс для вчителів (збірники інтерактивних вправ для розвитку громадянських компетентностей на різних предметах): https://toolbox.medialiteracy.org.ua/predmet/mediagramotnist-v-umovah-vijny/page/2/?post_types=toolbox ;
- ✓ навчально-методичний посібник «Медіаосвіта в огні. Методичні рекомендації для вчителів курсу «Громадянська освіта» / «Історія»: <https://www.aup.com.ua/navchalno-metodichniy-posibnik-media/>
- ✓ Інфомедійна грамотність онлайн: посібник для тренера / за заг. ред. Тараненко О. / Розроблено в межах проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність»: https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/12d-e_online_curriculum_6s_8-1.pdf ;
- ✓ методичні матеріали для інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас): посібник / автор-укладач Т. Ремех: <https://cutt.ly/PwqL05KB> ;
- ✓ посібник для вчителя «НАТО – сила, що захищає мирних громадян»: <https://natodef.gromadosvita.org.ua/index.html>.

В умовах російсько-української війни актуальним є вивчення курсу за вибором «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» (для учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти), що розроблено Українською Гельсінською спілкою з прав людини та Національним Товариством Червоного Хреста в Україні за підтримки МОНУ. Навчальну програму курсу за вибором, посібник та онлайн-курс розміщено на сайті МОНУ, у рубриці «Міжнародне гуманітарне право»: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/mizhnarodne-humanitarne-pravo>

Для проведення цікавих та практичних уроків із правознавства можна використувати матеріали Освітнього центру, що офіційно відкрився у Верховній Раді України 19 липня 2019 року. Його мета – підвищення довіри громадян до Верховної Ради України через ознайомлення їх з роботою парламенту та депутатського корпусу. Головною цільовою аудиторією Освітнього центру Верховної Ради України є молодь, зокрема школярі та студенти (<https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/179356.html>).

Багаторічний досвід напрацювань з громадянської освіти має Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба», яка створила онлайн-платформу підручника з громадянської освіти для 10 класу (www.citizen.in.ua). На платформі функціонує онлайн-курс із громадянської освіти для учнів 10 класу, що складається з 60 інтерактивних відеоуроків від кращих учителів громадянської освіти України.

Рекомендуємо використовувати інформаційні матеріали, розміщені на сайті офісу розбудови доброчесності при Національному агентстві з питань запобігання корупції, а також методичні рекомендації до проведення антикорупційних уроків, зокрема онлайн-посібник «Антикорупційні уроки» (комплект матеріалів для використання у 9–11 класах).

Для якісної організації освітнього процесу варто враховувати методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України, Українського центру оцінювання якості освіти та використовувати в роботі запропоновані онлайн-ресурси, підручники, посібники, відеоматеріали, аудіоподкасти, освітні платформи та інші цифрові ресурси, платформу для дистанційного й змішаного навчання «Всеукраїнська школа онлайн»: <https://lms.e-school.net.ua/>

Важливим є проведення методичних заходів у закладах освіти з метою обміну думками вчителів-практиків щодо подолання освітніх утрат та застосування ефективних онлайн-інструментів у роботі зі здобувачами освіти, а також виокремлення проблем, які можуть виникати під час освітнього процесу.